

Ivo Donadini

OTAC FEDELE IZ ZADRA: KUGA U SPLITU 1783—1784.

U prethodnom broju našeg časopisa (br. 17/1987) objavljen je u nešto skraćenom opsegu prijevod jednog dijela Uspomena iz života o. Fedela iz Zadra, Kapucina, u kojima opisuje događaje u Splitu u danima propasti Mletačke Republike 1797. godine.

Kao što smo tada najavili, u ovom broju objavljujemo drugi dio autobiografije istog autora, kojemu je on dao slijedeći naslov:

»Neke uspomene na događaje nastale prije, za vrijeme i neposredno poslije kuge u Splitu god. 1784. uz poseban osvrt na događaje u vezi sa hospicijem otaca kapucina, a koje sam zabilježio osobno ja, o. Fedele iz Zadra, kapucin, koji sam u to vrijeme boravio u spomenutom hospiciju.«¹⁾

O ovoj su kugi, koja je izbila u Splitu već ujesen 1783. i svoj vrhunac dosegla između ožujka i srpnja 1784. (grad je zbog epidemije živio pod režimom pune izolacije od 25. 9. 1783 pa sve do 15. 1. 1785), pisali već i neki suvremenici našeg autora.

U bibliografiji o Dalmaciji i Crnoj Gori Giuseppa Valentinellija (Zagreb 1855, ponovno tiskanoj u Bologni 1967) spomenuti su u vezi s ovom epidemijom slijedeći radovi²⁾:

— Izvještaj o kugi u Splitu god. 1784, izložen u pismima oficira N. N. jednom svom sugrađaninu u Mlecima s nekoliko tabelarnih podataka o posljedicama što su ih pojedini narodi pretrpjeli zbog kuge od časa izbijanja epidemije pa do njezina prestanka«, Mleci, kod Pompeati Dom., 1784.

— P. Pinelli, »Medicinska razmatranja o nastanku kuge, koja je u gradu Splitu izbila 28. ožujka 1784, posvećena Franc. Falieru, generalnom providuru u Dalmaciji i Albaniji«, Mleci, kod Domenico Pompeati, 1785.

— G. Stratico, »Obrazloženi izvještaj o kugi u Splitu godine 1786., s.l.s.a.«

Kako su pisci ovih dvaju zadnje spomenutih radova porijeklom iz Dalmacije (Stratico je bio rođak tadašnjeg hvarskog biskupa, Giovanni

Domenica, a Pinelli isto tako rođak istoimenog biskupa u Trogiru), njihova djela predstavljaju najvjerojatnije izravna svjedočanstva o kugi, koja su prema tome mogla biti poznata i našem autoru.

Valentinelli spominje osim toga još i slijedeća dva spisa koja je o. Fedele objavio o kugi, i to:

— Epistola conscripta Spalati tempore pestis urbem depopulantis anni 1784, s. l. s. a i

— Asketska i neka nuzgredna razmatranja u vezi s kugom u Splitu 1784. zabilježena po redovniku kapucinu, ocu Fedelu iz Zadra koji je njome bio zatečen i preživio je, Mleci, kod Antonija Zatta i sinova, 1790.³⁾

Neki dijelovi ovih zapisa izneseni su i u njegovoj autobiografiji, koju ovdje objavljujemo u hrvatskom prijevodu.

Nije suviše na ovom mjestu spomenuti da je god. 1817. izbila u Splitu nova epidemija kuge. To je međutim bila i posljednja u dugom nizu ovih epidemija, od kojih je grad kroz stoljeća toliko puta teško stradao.

Kao što se vidi iz njegovih uspomena, zapis o. Fedela o kugi u Splitu 1784. predstavlja autentično svjedočanstvo jednog očevica. On je tada svojom službom bio vezan uz Split, tako da je u njemu proveo čitavo vrijeme trajanja epidemije odnosno izolacije grada, koja je trajala punih šesnaest mjeseci. Već u prvom naletu bolesti i on se razboli, ali je uspije preboljeti. Njegov subrat o. Filip Marija, kapucinski redovnik u istom samostanu, međutim, umre.

O. Fedele proveo je zbog toga u karanteni, izoliran u improviziranom skloništu (»tezi« kako je on sam nazivlje) samostanskog vrta vrijeme od punih 80 dana, od 7. svibnja do 27. srpnja. S ovog je mjesta, na uzvisini gradskih bedema iznad samog lazareta, bio u stanju pratiti ono što se tih dana u gradu događalo.

Pišući u obliku kronike, on događaje iznosi redom onako kako ih je vidio i imao mogućnost gledati u gradu kojim je pustošila kuga: od pojave bolesti, koju u početku nitko ne prepoznaje, do sve strožih mjera koje se postepeno poduzimaju i zavode i konačno do potpune izolacije grada i prisilnog odvajanja ljudi.

Pojedini prizori opisani su snažnim realizmom pa podsjećaju na dobro poznate nam opise iz svjetske literature. Na mjestima vjerno dočarava impresivnu atmosferu života u gradu za vrijeme epidemije. Njegove se uspomene zbog toga ne samo s interesom čitaju, one predstavljaju osim toga i izvorni podatak o društvenim i kulturnim prilikama u Splitu tog vremena. Posebno sa stajališta povijesti zdravstva. Upada u oči strogost i disciplina kojom su se tada provodile mjere za zaštitu i obuzdavanje epidemije. Zahvaljujući tako strogim mjerama izolacije, područje Velog varoša nije uopće bilo zahvaćeno kugom.

S obzirom na ograničeni prostor u časopisu i na mjestima preširoko obrađenu tematiku teksta, koja prelazi okvir našeg časopisa, i ovaj dio uspomena o. Fedela objavljujemo u nešto skraćenom obliku. Izostavljena mjesta originalnog teksta posebno su označena. Na dnu stranice, ispod teksta, nalaze se bilješke samog autora, dok su u bilješkama na kraju navedena objašnjenja u vezi s prijevodom.

Poglavlje I

1.

Preselivši se u Split poslije korizmenih propovijedi održanih u Zadru god. 1781, stigao sam u ovaj naš hospicij 3. svibnja da preuzmem ovdje službu jednog od dvojice redovnika, koliko ih je tražio knez, a koje su naši starješine upućivali ovamo s vremena na vrijeme u svrhu pružanja dušobrižničke pomoći bolesnim vojnicima. Vrijeme bi se mog dolaska u Split moglo svrstati u razdoblje njegovih teških nepravilika.

Split je bio jedan od najnaprednijih gradova u Dalmaciji. U razdoblju od četiri godine, koliko već boravim ovdje, gledao sam međutim kako postepeno propada pa mi se čini da ni do čega danas toliko ne drži koliko do svog materijalnog blagostanja.

Neki građanski nemiri bili su prvim znakovima nevolja koje su ga počele ranjavati i nagrđivati.

Dugotrajna i uporna suša, uništivši 1782. skoro potpuno žitarice i ostale toliko očekivane proizvode na poljima, izazvala je izvanredno veliku oskudicu koja se zimi izrodila u pravu glad. Svoj strašni izgled i dimenzije pokazala je glad u 1783. godini kada je trajala sve do nove žetve. Koliko god je tom prilikom, treba to za ljubav istine kazati, došla do punog izražaja svesrdna dobrotvornost splitskih građana u obliku davanja obilate milostinje i zajedničkog prikupljanja određenih priloga, koji su svojim viškovima prelazili često čak i njihove vlastite mogućnosti, sve to izgleda ništa nije pomoglo da se glad ublaži.

(...)

2.

I dok je tako još uvijek bjesnjela glad, izbije svom žestinom jedna jaka zarazna bolest, koja jednoj nevolji uspije nadodati i drugu. Epidemija nije prestajala mučiti grad čitave spomenute 1783. godine. Izgleda da su je sobom donijeli vojnici novaci upućeni brodom iz Mletaka, koji su — prošavši na putu kroz izvanredno velike patnje — došli u Split izmučeni vrlo visokom gnojnom vrućicom, tako da su iz ladje odmah prešli u bolnicu i gotovo je dupkom ispunili. Kako nije bio na raspolaganju dovoljan broj kreveta, mnogo je ovih bijednika, položenih na razne načine, moralo ležati na podu. Zbog velike gužve i takvog smještaja bolesnika postojala je opasnost da bolest prijeđe i na nas dvojicu kapucina, koji smo ostavši uz njih neprestano bdjeli nad njima. To nam se na kraju i dogodilo.

(...)

3.

Razbolio sam se i ja, a moja je bolest bila iste vrsti i težine kao i u navedenih vojnika.

U noći nakon prve propovijedi održane u okviru predviđenih korizmenih duhovnih vježbi, bio sam zahvaćen teškom bolnom kolikom u zgradi nadbiskupije u kojoj sam tog tjedna boravio. Uz vrućicu četiri sam dana i četiri noći trpio od velikih bolova.

U isto to vrijeme razboli se i o. Filip Marija⁴⁾ u hospiciju, gdje ga je uz našeg pomoćnika njegovao i čovjek koji je bio pozvan u pomoć.

I njegova je bolest također bila iste zarazne prirode.

(. . .)

4.

Kroz skoro ista ova iskušenja i muke prošle su i ostale osobe koje su službom bile vezane uz bolnicu ili njegu bolesnika. I tako, malo po malo, stanovništvo je grada padalo kao plijen ove bolesti, nazvane »putrido«⁵⁾. I zaista, malo je bilo obitelji koje nisu ili bile zahvaćene bolešću ili imale isto toliko bolesnika koliko i članova.

Bolest je izazvala veliki pomor osobito među pukom. Njezinih je žrtava bilo međutim i u plemićkim i građanskim redovima, a nesreća je bila veća zato što su joj podlegle osobe na visokim položajima i glavari obitelji. Njihov nestanak teško se i kobno odrazio na život i poslove preostalih obitelji, dok su interesima grada bile nanesene time znatne štete i gubici. Među umrlima nalaze se osobe kao što je to Petar konte Capogrosso, koji je zasluživao nadimak oca domovine, zatim Josip konte Ivelio obdaren mnogim vrlinama, pa mladi konte Lauro Benedetti, na čijim se sposobnostima zasnivao život obitelji, te Nikola konte Paulini, koji je razvoju trgovine davao potrebnog zamaha i duha, i na kraju dr. Ivan Moller, obdaren profinjenim i pronicavim duhom, čovjek velike poduzetnosti i čvrstine u podržavanju onoga što je vrijedno poticati. Njemu pripada zasluga što je u Splitu bilo osnovano Gospodarsko društvo za poljoprivredu, obrt i trgovinu, koje je uživalo zaštitu i pomoć kneza. Osim spomenutih, moglo bi se nabrojiti još i mnogo drugih sličnih osoba.

Najteži i najzlokobniji udarac ovog pomora bio je zadan time što je njegovom žestinom bila zahvaćena i časna osoba monsinjora Ivana Luke Garagnina, splitskog nadbiskupa. Njegova smrt, 20. listopada 1783, dakle u godini o kojoj govorim, predstavljala je izgleda vrhunac nesreće ovoga grada, koji se, ocjenjujući dobro svu težinu ovog gubitka, zbog toga uvelike razalostio.

(. . .)

5.

Rasla je kuga i u okolici iz dana u dan, šireći se jednako prostorom kao i brojem žrtava. Zahvativši Sinj, dobro napućenu tvrđavu, zavlada u gradu i u dvadeset i četiri sela koja mu pripadaju. Prodrla je do tvrđave Knin i njegove okolice, spustila se zatim u tvrđavu Klis udaljenu od Splita ne više od sedam milja, gdje je pomorila gotovo čitavo pučanstvo.

Strah je ispunjavao i stezao naša srca. Ni o čemu se drugome nije pričalo nego o strašnim nesrećama u našem susjedstvu. Njih smo smatrali glasnicima naše vlastite nesreće, koja nas je nažalost ubrzo i zahvatila.

Nastojalo se jedno područje po mogućnosti što više odvojiti od drugoga, jedno selo od drugoga, predgrađe od grada, a između jednog grada i drugoga ostavljena je slobodnom jedino veza morskim putem.

6.

Ponukan sve težim i opasnijim stanjem stvari stigne u Split generalni providur Dalmacije i Albanije, Njeg. Preuzv. Paolo Boldù, koji upravo pri isteku svoje dužnosti dođe s galijama, ratnim lađama i vojnim pojačanjem. Ubrzo nakon toga dođe novi generalni providur, nj. pr. Francesco Faliero, raspolažući ne samo većim sredstvima za pomoć nego i većim ovlaštenjima za rad.

Vrativši se u Split 21. prosinca (iz Šibenika, gdje se zadržao oko dvadesetak dana, op. prev.) vidio sam da se radi na popravku bolnice. Od stare su zgrade ostali sami zidovi, koji su sada bili čak i nešto viši. Sve drugo bilo je srušeno. Uspio sam postići da se u bolnici opremi jedna soba za smještaj kapucina, kako bi eventualno potrebnu pomoć mogli pružati danju i noću. To je bilo i učinjeno.

Pokazalo se da je ovaj posao — tek dovršen ali još uvijek i ne priveden kraju — bio poduzet zaslugom Providnosti u pravi čas, da bi se bolnica mogla iskoristiti za vrijeme velike nesreće koja nas je uskoro i zadesila.

Poglavlje II

1.

Kuga nije više predstavljala samo nešto što se izdaleka promatralo dalekozorom. Ona je bila već tu, pred našim očima, bila je među nama u gradu. Na našu veliku nesreću, nije bila prepoznata odmah na početku. I tako, dok su je ljudi u strahu i nedoumici promatrali govoreći jedan drugome: »To je ona«, ili »Ne, nije to ona«, davala joj se time mogućnost da u okrutnom bjesnilu ostvari svoje podmukle namjere.

Prodrla je izašavši u grad, kao što se kasnije doznalo, iz ovdašnjih lazareta, smještenih između našeg hospicija i palače generalata. Donio ju je sobom jedan od onih koji ovdje raskužuju i provjetravaju sumnjivu robu i stvari, a koje nazivaju »bastazzi«⁶⁾. On je jednom Židovu, strancu, koji je u lazaretima bio u karanteni i okužen umro od kuge, ukrao jedan lijepi i bogati »talet«^{*)}. To je u stvari veo kojim Židovi pokrivaju glavu i leđa za vrijeme svoje molitve. Držao ga je sakrivena čitavo vrijeme dvostruke karantene, kojoj se ovaj lupeški »bastazzo« podvrgao da bi mogao izaći iz lazareta. Uzevši ga na lukav način izađe vani noseći sobom ovo tako opasno smrtonosno blago.

Prodade ga zatim jednom mladom Turčinu, nećaku emina odnosno carinika kojega Bosna ovdje drži sa zadatkom da naplaćuje carinu od

*) »Talet« je nešto slično ručniku s resicama na uglovima, što ga Židovi u svojim sinagogama stavljaju na glavu i kasnije spuštaju na leđa, podržavajući ga s donje strane rukama, dok ga rabini drže na glavi da bi se razlikovali od drugih.

njihovih karavana, koje odonud dolaze redovito dva puta na sedmicu. Umre »bastazzo«, umre mladi Turčin a umru i dva podvornika koji su ga njegovali. Zarazu rasije zatim tapetar koji je popravljao madrace i pralja koja je prala odjeću ovoj turskoj obitelji: u ono malo dana što su nakon toga još ostali na životu, njih dvoje nastave i dalje obavljati svoj posao za druge.

Odloživši masku započne svoju drsku šetnju ova zloćudna i pogubna gošća. »Zatvori se, zaključaj«, vikalo se tada na sve strane, ali i bolest je bila već zatvorena u kućama. Zatvarale su se crkve i prestale sve crkvene funkcije, tako da smo bili podvrgnuti jednoj kanonskim propisima nepredviđenoj zabrani.

To je bilo na zadnji dan mjeseca ožujka 1784, zapravo u srijedu sedmice Muke. A bio je to uistinu pravi dan muke, kako je to netko kazao.

Ove sam korizme, jednako kao i u prethodne dvije, bio propovjednikom u katedrali. I ovaj sam put bio na to prinuđen između ostaloga i molbom koju mi je na vrijeme bio uputio monsinjor nadbiskup. Nakon njegove smrti molbu mi vrlo usrdno ponovi kaptolski vikar dr. Tommaso. Prema odluci generala reda propovijedao sam tada tri puta sedmično, za razliku od prijašnjih korizmi kada se po običaju propovijedalo dva puta na talijanskom a ostalo na hrvatskom, što je obavljao svećenik koji je poznavao taj dijalekat.

Ujutro navedenog dana kada sam trebao održati propovijed i u času kad sam se spremao služiti misu u oratoriju našeg hospicija, dođe k meni jedan svećenik da me po nalogu vikara upozori da je propovijed odgođena, objasnivši mi to razlogom što ga ja tada još nisam shvaćao budući da se naš hospicij, smješten između zidina i predziđa grada, nalazi nekako izvan ruke a i sama je propovijed prema običaju bila najavljena večer prije.

Odsluživši misu, izašao sam iz kuće i — jao, tko bi mogao opisati izgled na prepad zatečenog i prestrašenog grada! Bila je to potpuno nova, ranije nepoznata i užasna slika.

Kuće nisu bile više u vezi jedna s drugom, a i pojedinci su prekinuli svaku međusobnu vezu. Ako je pak netko nuždom bio prisiljen izaći izvan kućnog praga, išao je tada pomažući se štapom kojim je pravio sebi put, izbjegavajući time dodir s drugim osobama na ulici. Na ovaj su način morali hodati gradom svi bez razlike.

2.

Napadi su se kuge redali iz sata u sat, sad kod jednih sad kod drugih, a sa svakim bi bolešću zaraženim pojedincem bila odmah pogođena i čitava obitelj jer su se ostali članovi s kojima je živio morali od njega odvojiti zato što su bili osumnjičeni kao bolesni.

Na jednom su se od dva rta u čijem se polukrugu nalazi Split, a koji se po crkvi, nekoć samostanu otaca benediktinaca zove Sv. Stjepan, počele postavljati male kućice od dasaka za smještaj sumnjivih osoba. U međuvremenu, dok još nisu bile izgrađene ove kućice i stvoren zamišljeni prostor, odlučeno je da se u tu svrhu privremeno iskoriste velike bačve postavljene u vodoravnom položaju s otvorom prema zemlji. Od ovih se

bačava napravilo sklonište na mjestu nazvanom »Breccia«⁷⁾ pored gradskih zidina. Kako je broj sumnjivih ljudi postajao sve veći, jedno se slično sklonište postavilo i na poljani iza crkve sv. Arnira.

Zanimljivo je da su prve kugom zahvaćene osobe po svom staležu pripadale posluži: kao da su to redovi prethodnice, protiv koje neprijatelj najprije iskaljuje svoj bijes. Danima je to trajalo kao stalna pojava. Razlog tome mogla bi biti i činjenica što su ti ljudi više od drugih izloženi međusobnom dodiru i vezi.

Bilo je opravdano bojati se međutim da će najtežim posljedicama biti izloženo osoblje milicije jer velik broj njih živi zajedno u četi, što je vrlo opasno za ovakvu vrst borbe u kojoj ljudi moraju biti odvojeni jedan od drugoga a ne okupljeni, svi na jednom mjestu.

U ovom smo pogledu mi kapucini strepili više od drugih jer smo se baš mi morali upuštati u najžešću bitku. Da bismo razloge svoje osobne zaštite mogli uskladiti s izvršavanjem svoje dužnosti, obratili smo se posebnim podneskom deputatima u odjelu za zdravstvo, tražeći od njih potrebne upute.

3.

Nije trebalo mnogo čekati da bolest provali i među vojnike. Kako se predviđalo, tako se i dogodilo. Padali su pod udarcima bolesti kao pokošeni vatrom iz nabijenih topova.

Smještali su se tamo gdje ih je bilo moguće smjestiti, ako naravno od žestine bolesti nisu umirali već na mjestu gdje su se nalazili. Za smještaj ljudi ove vrsti bilo je određeno skladište, koje je pripadalo dominikancima i bilo vezano uz njihov samostan. Osim njega bila su im dodijeljena i neka druga mjesta u prizemlju i ne baš ugodnih uvjeta za smještaj.

Bolesnicima, zatvorenim na ovaj način, mogli smo pružati samo ovakvu pomoć: dolazili bismo do vratiju mjesta gdje su se nalazili i potresnim ih molbama nastojali potaknuti da se ispovjede, upozoravajući ih da ispovijed u onakvim prilikama mora biti što kraća, toliko da kažu po koji grijeh ali jasno i glasno zbog udaljenosti kojom su ispovjednici morali biti udaljeni od pokajnika i uz primjedbu da obvezama potpune ispovijedi moraju udovoljiti kada im i koliko Gospodin vrati zdravlje i povoljnije životne okolnosti. Bolesniku smo zatim, nakon što bi ispovjedio svoj grijeh iskazujući kod toga jasno znakove boli, nalagali vrlo laku pokoru, koja je s obzirom na velike bolove od kojih je tada trpio za njega bila izvanredno teška. Poslije toga davali bismo mu odrješenje. A onom bolesniku koji nije mogao govoriti ili nije bio pri svijesti, davali bismo odrješenje »sub conditione«, pošto bismo ga pogledom pronašli i utvrdili njegov identitet u niši, gdje je pritisnut u gužvi s ostalima bio gotovo potpuno sakriven. Moralo se ili raditi tako ili ne učiniti ništa. Jer, bilo je dovoljno da samo stupimo na prag tih okuženih prihvatilišta pa da ostanemo prisilno izolirani u kući, što bi nas potpuno onemogućilo da bilo što više učinimo.

Zbog nagle provale bolesti kasarne su se pretvarale u bolnice. Odred straže u palači kneza, kako se nazivao predstavnik javne vlasti, koji je bio sastavljen od stotinu i dvadeset vojnika, ubrzo je postao žrtvom zaraze. Ležali su ti bijednici na zemlji, tužno i jadno rastrkani amo i tamo

na jednom dijelu trga. Mene je zapala dužnost da im pružam pomoć. Kako su bili na otvorenome, kroz ono malo slobodnog prostora što je ostajao između jednog bolesnika i drugoga mogao sam prolaziti samo na vršcima prstiju.

Već samo ovo iskušenje, puno opasnosti, moglo je odlučiti o sudbini mog života. Nalazio sam se posred mnoštva okuženih gdje se samo jednim dodiranjem mogla prenijeti bolest. Osim toga, bio sam bosonog, jer su mi prema pravilima našeg reda samo tabani bili zaštićeni potplatima i uz to, odjeven u dugo odijelo od debele vune, koje sam rukama črčao tek malo uzdignutim od zemlje i u kojemu sam čak i spavao (što se sve protivilo tadašnjim zdravstvenim propisima). Uza sve to tek sada postajem svjestan velike opasnosti koju onda nisam zapravo ni shvaćao. I tako eto Gospodin oslobađa od svakog straha i bojazni onoga koji mu predano služi predajući se smiono opasnom radu. Vojnici već okuženi ili oni pod sumnjom prenosili su se i na mjesto izvan gradskih zidina, nazvano »Bazzana«⁸⁾. Ovdje su se odigravali nešto drukčiji ali ništa manje užasni prizori od već navedenih.

I na ovo se mjesto proširila također moja obaveza obavljanja ovako teške dužnosti.

Jedna čitava četa vojnika hrvatske narodnosti ležala je u crkvi Gospe od Zdravlja na trgu pred katedralom. S obzirom na moje poznavanje jezika i njoj sam također pružao pomoć.

Imao je svoje muke i jadni o. Filip Marija, a snosio ih je junački. Neprestano smo bili na poslu jer smo bili zauzeti ispovijedanjem i u gradu. Ispovjedaonica se stvarala tako da smo mi ostajali s vanjske strane kućnih vratiju a osoba koja se ispovijedala s unutrašnje i u velikoj udaljenosti.

(...)

4.

Pošto je neko vrijeme napadala služavke, sluge i vojnike, kuga počne napadati i osobe iz ostalih staleža, ne štedeći nikoga. Dvije su bolnice bile određene za okužene a nekoliko raznih mjesta i za one pod sumnjom. Jednima i drugima pružala se neprestano pomoć.

Strašan je to uistinu bio prizor gledati kako se gradom neprestano nose ili stolice, na kojima su se okuženi prenosili u bolnicu, ili nosila, kojima su se mrtvi prenosili na ukop.

Već i sam izgled i oprema ovih povorki povećavao je strah. Nosači stolica i nosila, koji su išli u dvostrukim parovima, bili su odjeveni u crno platno, potpuno premazano katranom. Od glave pa do nogu vidjela se samo jedna boja. Čak im je i lice bilo pokriveno ovim platnom, na kojemu su bile dvije rupe za oči da bi pri hođu mogli upravljati svojim koracima.

Kad je ove prikaze prvi put vidio na njihovu poslu, ocu se Filipu Mariji od užasa zamračio vid. »Ne vidim«, vikao je, »ne vidim«. Imao je izvanredno živu maštu koja ga je bacala u stanje duševne napetosti tako da je svoj posao mogao obavljati samo na mahove. »Smirite se«, običavao sam mu govoriti u povjerenju, »mir vam je potreban, metoda i odlučnost«. »Ne mogu«, odgovarao bi mi ovaj nedužni i poštenu redovnik, »ne mogu«. Kako se, Bože moj, različiti ljudi rađaju! Knjigama o ovoj temi mogle bi se ispuniti čitave biblioteke.

Svi su međutim bili obuzeti potpuno opravdanim strahom jer bi onaj koji je prije bio gledalac, svaki čas i sam mogao postati predmetom istog ovakvog prizora. Čak i one bolesti koje nisu pripadale tada vladajućoj općoj zarazi stavljale bi bolesnika u isti položaj kao i bolesne od kuge. Ako se takav bolesnik naime ne bi prijavio iz straha da ga bez obzira na bolest ne svrstaju i pošalju među zaražene kugom (što se ne baš tako rijetko i događalo), nego bi se jadnik zatvorio u svoju kuću, ostao bi on tada bez liječnika i lijekova i što je još važnije, bez svećenika i sakramenata. Ući u kuću u kojoj je bio bolesnik, značilo je izložiti se samim time kazni najstrožeg građanskog izopćenja.

(...)

5.

Puk je živo želio vidjeti i iskazati štovanje moćima svoga dragog sveca⁹⁾, što se čuvaju u drvenom, srebrom obloženom poprsju srednje veličine, koje na dan svetkovine sveca nadbiskup običava nositi u procesiji, pridržavajući ih rukama oslonjenim na prsa.

Generalni providur dozvoli da se sa svetim moćima može u ophodnji proći gradom uz uvjet da povorka bude sastavljena od samo šest ili sedam osoba jer se jedino pri tako malom broju sudionici mogu u potpunosti pridržavati zdravstvenih propisa, prema kojima su morali biti razmaknuti daleko jedan od drugoga da bi se izbjegla mogućnost međusobnog dodira.

To je učinjeno predvečer, potpuno iznenada. Jedan kanonik u misnoj košulji i štoli ali u kratko potpasanom talaru nosio je ovaj tako željeni i čašćeni predmet. Ostali kanonici, u običnom odijelu bez uobičajenog ruha propisanog za crkvene funkcije, pratili su ga s bakljama u ruci hodajući s desne strane dvojice glavnih plemića, time da su dvojica išli ispred a dvojica iza njega. Pred njima su išli dva svećenika pjevača u crnoj odjeći bez svijećā. Na čelu ispred svih išao je jedan momak a na kraju drugi. Njih obojica vikala su: »Platit će životom onaj tko nam se pokuša pridružiti«.

Nalazio sam se u to vrijeme na mjestu zvanom Breccia, tada prihvatilištu za smještaj ljudi pod sumnjom, s dužnošću da im pružam potrebnu duhovnu pomoć. U istom času kada je na utjehu ovih jadnika došao do njih navedeni ophod pojavi se na ovom istom mjestu i o. Filip Marija.

Dok smo nas dvojica klečeći odavali duboko poštovanje ophodu, učini se kanonicima i plemićima prikladnim da im se i mi pridružimo. Pozovu nas k sebi smatrajući da naša odjeća najbolje odgovara takvom ophodu.

Bili smo uistinu čudnog izgleda: svoj smo habit podvezali držeći ga malo uzdignutim iznad zemlje dok smo u ruci imali štap, kako smo to običavali raditi hodajući gradom. Kao što sam to već kazao na drugom mjestu, štap je tada bio neophodno potrebnim sredstvom. Išli smo u ophodu iz jedne ulice u drugu uz zvonjavu zvona. Teško je na ovom mjestu prenijeti vjerno sve one uzdahe i jecaje osoba zatvorenih u svojim kućama i skupljenih na prozorima. Pa i sam način na koji je održana procesija u tako skućenom obliku i neobičnim odijelima, kako se to po sjećanju ljudi još nikada nije vidjelo, osobito u usporedbi s veličanstvenim i raskošnim sudjelovanjem ljudi u drugim prigodama, ali način nužno

potreban u onim izvanredno opasnim prilikama i potpuno primjeren teškim nevoljama koje su nas pogodile, ispunjavao je duše ljudi najrazličitijim osjećajima.

Kad smo došli na obalu, galije i ostali javni i privatni brodovi, pozdravili su procesiju brojnim topovskim salvama, a kad smo se približili Generalatu, gdje je odijeljen od svijeta stanovao general s cijelim dvorom i vojnicima, zazvučale su trube i ponovno odjeknule vojničke salve.

Odatle smo pošli prema našem hospiciju. Iz lože koja je gledala prema obližnjoj bolnici s okuženim bolesnicima, koja je na maloj udaljenosti ležala na morskoj obali, izložio se njihovu pogledu predmet za kojim su svi toliko žudjeli. Zapjevala se tada navedena himna »Noster o Domni, itd.« i izmolila molitva.

(...)

Poglavlje III

1.

Od pomora kojim je kužna bolest obasula grad, nije ostao pošteden ni kapucinski hospicij. Navečer 5. svibnja ove za nas pretužne 1784. godine bolešću je bio zahvaćen i o. Filip Marija. Osjetivši bol pod pazuhom desne ruke, reče: »Evo neprijatelja«, i nije se prevario. Ispovjedi se kod mene i pođe u postelju a da ništa nije okusio.¹⁰⁾

(...)

2.

Budući da sam bio u kontaktu s osobom oboljelom od kuge, i ja sam zajedno s našim pomoćnikom bio uvršten među osobe pod sumnjom. Morali smo zbog toga odmah poduzeti sve propisane zaštitne mjere.

Zaštitne su se mjere sastojale u slijedećem: trebalo je smjesta napustiti okuženi stan i smjestiti se na drugo mjesto, odložiti odjeću kojom smo bili odjeveni, isprati se dobro od glave do pete u kvasini ili morskoj vodi, uzeti drugu odjeću, do koje se moglo doći, a morala je biti pripremljena čistim rukama.¹¹⁾

(...)

Poglavlje IV

1.

Nastavio sam i dalje živjeti izoliran u vrtu zajedno s našim pomoćnikom, a potrebna nam je pomoć prvih dana dolazila iz Generalata. Kuga je međutim prodrila i na to mjesto, gdje je zahvativši i raspršivši niže slojeve ljudstva izazvala opću pometnju, tako da nam je s te strane prestala pristizati pomoć. Primali smo je nakon toga od jedne obitelji naših dragih prijatelja, carskih¹²⁾ podanika, koji su već dugo godina živjeli u Splitu baveći se trgovinom. Ali, ubrzo zatim i ovu obitelj zahvati bijes bolesti, tako da su pomrli svi njezini članovi — s iznimkom jednoga koji je bio prebačen u prihvatilište za sumnjive. Tako smo eto prestali primati i tu pomoć.

Nekoj pomoći iz grada nismo se mogli nadati jer se velik broj stanovnika rastrkao a opća je zbnjenost svakim danom bivala sve veća. Morali smo se stoga obratiti na predgrađe¹³⁾ u neposrednom susjedstvu našeg vrta, koji se nalazi na jednoj uzvisini nasipa na gradskim zidinama. S našeg položaja na nasipu spuštali smo vjedro konopom za crpenje vode iz bunara, kojemu smo morali dodati vrpcu mog redovničkog pojasa i komad čvrstog platna s obruba našeg redovničkog odijela, što sam ga srećom imao kod sebe. Pomoću takvog sredstva za spuštanje i dizanje predmeta opskrbljivali smo se preko ljudi, koji su s toliko pažnje preuzeli brigu za nas. Ali, i ovaj se izvor pomoći ubrzo presuši. Naši su se dobročinitelji naime morali povući jer se njihova kuća nalazila u onom dijelu predgrađa,¹³⁾ u koji se ova sve prodornija bolest uspjela uvući.

Zatražio sam zatim pomoć u Velom varošu,¹⁴⁾ jednom od četiri gradska predgrađa koje je najviše udaljeno od našeg samostana. Odatle je pomoć, koja se raznim vezama prenosila iz predgrađa u predgrađe, pristizala do uobičajenog mjesta da bi se na već ustaljeni način dizala u vrt.

(...)

2.

Generalni providur se sa svojim dvorom nalazio tada u Kaštel-Lukšiću udaljenom od Splita osam milja morskim putem. Tamo se sklonio zato što je bolešću bilo zahvaćeno nekoliko članova njegove posluge.

(...)

3.

Zahvaljujući položaju mog novog boravišta postao sam očevicem pretnih, sažaljenja vrijednih prizora. Gledao sam kako se zbog sumnje da su bolesni s koprane strane u povorkama vode ljudi različitog društvenog položaja, jednog i drugog spola, prema onom dijelu obale dokle su dosizali zidovi našeg vrta spajajući se s gradskim zidinama. Tu su odlagali svoja odijela, umivali se i dobijali drugu odjeću... ali, kakva je samo to bila odjeća? U prvom početku kada je izbila kuga, odjeću je davao prijatelj prijatelju, a siromasi su je dobivali od Javne dobrotvornosti. Kako se međutim bolest ubrzo toliko proširila da se skoro čitav grad dijelio na okužene i sumnjive, nitko nije više smio da s obzirom na zdravstvene propise daje bilo kakvu vrstu odjeće. Sva se odjeća dijelila zbog toga iz javnih zaliha, odakle su se davala vojnička ili kažnjenička odijela. Pošto su se zalihe prve vrste ubrzo iscrpile, svima su se bez razlike dijelila odijela one druge vrsti, bez obzira na stalež kojemu su pripadali. I tako, vidio sam kako su plemići i pučani, svećenici i svjetovnjaci, muškarc i žene bili odjeveni svi na isti način, kao kažnjenici.

Od ovako velikog broja metamorfoza, što sam ih imao prigode promatrati, želim spomenuti samo dvije koje su me na poseban način užasnule. Vraćala se s gore opisane morske kupelji odjevena u ogrtač od grubog bijelog sukna, u hlačama od istog sukna a s nogavicama od grubog bijelog platna, s vunenom kapom žučkaste boje na glavi, odjevena dakle jednako kao i kažnjenici, jedna gospođa odličnog porijekla koja je nosila

na prsima, dojeći ga, svoje malo dijete. Zajedno s njome išao je i ostali dio njezine obitelji, od nekoliko muških i ženskih članova, potpuno jednako odjevenih, tako da su izgledali svi istog spola. Išli su u prihvatilište za sumnjive, gdje su se šćućureni smjestili u bačvama ili kućicama od dasaka jer je kužnom bolešću bio zahvaćen jedan član njihove posluge.

(. . .)

Slični su mi se prizori ponavljali pred očima svaki dan, bilo to na kopnenoj ili morskoj strani. Na jednoj sam gledao, kao što sam rekao, sumnjive kako idu na obalu da se isperu i preodjenu, a na drugoj, okužene kako ih brodom odvođe u bolnicu koja se nalazila upravo nasuprot meni. Vidio sam kako odatle odvođe i dovode nosila za pokop umrlih na rtu zvanom Bačvice. Tamo leži pokopan i moj pokojni subrat o. Filip Marija, a kako sam to mjesto lako mogao vidjeti, često sam mu se u mislima utjecao, osjećajući svaki put iznova tugu i žalost.

4.

Najveću tjeskobu i tugu u mom srcu stvaralo je predgrađe zvano Lučac, koje se nalazilo u našem neposrednom susjedstvu. Iako je kuga prodirala tamo samo na preskoke, desetkujući predgrađe i zahvaćajući polako sad jednu sad drugu kuću, stanovnike je uza sve to bacala u stanje izvanredno bučne uzbuđljivosti. Svaki put kada bi se otkrilo da je zarazom zahvaćena koja kuća i kada bi se zbog toga morali na silu odvajati bolesni od zdravih članova a iz kuće izbacivati i jedni i drugi, njihove su nam žene — koje kao vrsne umjetnice u naricanju na sprovodima obavljaju dužnost starih narikuša, zaglušivale uši i umarale srca svojom neprestanom vikom i krikom kojom su zazivale nebo.

(. . .)

5.

Na osnovu nekoliko uzastopnih preporuka što ih je generalni providur Faliero uputio providuru za zdravstvo, pristupilo se radovima na raskuživanju hospicija na dan 2. srpnja, posvećen Pohodu Marije. Bio je to nekako početak raskuživanja u gradu.

Raskuživanje kugom zaražene kuće provodi se tako da se iz nje najprije moraju iznijeti sve stvari, koje se zatim podvrgavaju ili vrenju u kipućoj vodi ili umakanju u vodu ili pak provjetravanju. Kuhanje u kipućoj vodi primjenjuje se obično kod vunениh predmeta, tkanina i nekih tapeta manje vrijednosti tako da ih ostave u kipućoj vodi za dva sata. Kad se ocijede i ohlade, stavljaju se u hladnu vodu i izvade poslije 12 sati. Nakon toga mogu se slobodno ponovno upotrebljavati. Navedeni se predmeti mogu raskužiti osim toga i umakanjem u vodu, u kojem se slučajju ostave u tekućoj vodi 90 sati. Zemljane ili staklene posude ostavljaju se u vodi samo malo vremena, a željezo, bakar, mjed i ostali metali u kvasini ili morskoj vodi. Provjetravanje se obično primjenjuje kod knjiga, slika, sukna, svilenih tkanina i kožnih predmeta koji se inače moraju ras-

kužiti vrenjem ili umakanjem, ali time da se drže izloženi na zraku 42 dana na posebno određenim mjestima pri čemu ih svaki dan moraju prevrtati posebni za to određeni ljudi. Drveni predmeti kao sanduci, ormari, stolići, sjedala, posteljina postolja i sl. potpaljuju se gorućim granama. Kod nekih se mješovitih predmeta, koji se žele što prije staviti u upotrebu, ovaj postupak može ublažiti uz primjenu dužnog opreza. Kod relikvijarija na primjer metalna se kutija mora pomoću hvataljke lagano umočiti u kvasinu a svilene vrpce namazati katranom. Katranom se isto tako premažu i šavovi kišobrana, što vrijedi i za končane ili papirne dijelove vezane uz neki predmet koji se želi ponovno upotrebljavati ili sačuvati.

Kad se isprazni stan, odstrani se paučina i pomete kuća, a sve se sobe kod potpuno zatvorenih vrata i prozora izlože dva dana takozvanim oštrim mirisima za kađenje. Ovi se mirisi dobivaju tako da se u posebne plamenike stave katramirane vrpce, sumpor i goveđi papci. Nakon toga se cijela kuća obijeli vapnom i kada se osuši, dva se puta ponovno okadi mirisima, prvi put, oštrim netom spomenutim mirisima, a drugi put takozvanim slatkim mirisom koji se dobija mješavinom tamjana, mirte, kadulje, ružmarina i bobica od smričke. Ovim drugim mirisom posao na raskuživanju kuće biva završen.

Iako se vrenjem, umakanjem ili provjetravanjem sve stvari mogu potpuno raskužiti, neki su ljudi uza sve to iz pretjeranog straha dali sažgati sve ili veći dio ovih stvari koje bi se inače bile mogle spasiti. Upotreba vatre predstavlja uistinu najpotpuniji i najbrži način, koji je više nego siguran. Na ovaj se način i najveća kuća može u samo nekoliko sati a cijeli grad u par dana potpuno i savršeno raskužiti, tako da ni u kojem pogledu ne bi morao biti više podvrgnut mjerama gradske zdravstvene službe.

Ono čega sam se najviše plašio bila je opasnost da izbije požar zbog potpaljivanja greda i zadimljivanja prostorija.¹⁵⁾ Vatra koje sam se toliko bojao bila je u stvari već i izbila pa da nisam došao u pravi čas i upozorio na nju ostale, požar bi se ubrzo bio proširio zbog velikog broja nagomilanih stvari i vjetra koji je neprestano puhao. Nije izgorjelo međutim ništa drugo osim nešto kartušine, jedne košare i planite.

6.

Na dan 10. srpnja ušao sam zajedno s našim pomoćnikom u raskuženi hospicij čije je raskuživanje trajalo čitavih osam dana. Kad smo ušli, hospicij mi se učini nastambom kiklopa ili fauna. Sve je u njemu bilo crno, zbog gustog zadimljavanja prostorija. Crna je boja tu i tamo bila išarana bijelim prugama zbog neujednačeno obijeljenih zidova vapnom. Sve je zaudaralo mješavinom raznih mirisa, nakupljenih za puna četiri dana u potpuno zatvorenim prostorijama bez ikakve mogućnosti oduška ili isparavanja. Sve je bilo potpuno prazno.

Kao prvo, počeo sam odmah bijeliti oratorij, ćelije i sve sobe. Svugdje sam dao po nekoliko naslaga vapna i zatim kapulom istrljao oltarsku palu, oltarnik ili kako ga mi nazivamo antipendij, ogradu, pokrajne slike kao i sve druge oslikane ili obojene stvari jer kapula ima tu čudesno

nije bilo više ni umrlih, ni zaraženih. Računa se da je stanovništvo Grada u ovoj nesreći smanjeno za trećinu. Ukupan broj stanovnika u Gradu, zajedno sa stanovništvom četiriju predgrađa, koje je dvostruko veće od gradskoga, nije iznosio više od osam tisuća ljudi.

Rekao sam da broj mrtvih nije pretjerano visok*) jer se s obzirom na žestinu kojom je kuga bjesnjela u travnju i svibnju očekivao znatno veći broj umrlih pošto je ponekad znalo biti blizu i po šezdeset žrtava na dan.

U razdoblju od tri mjeseca splitska je kuga imala svoj početak, uspon i kraj. Moglo bi se zaključiti međutim da je zapravo počela dva ili tri mjeseca prije formalne izolacije grada, kada se zakrabiljena kretala među nama, prevarila nas i tako nam se neugodno narugala. Već u siječnju, veljači i ožujku imali smo očito neprijatelja u kući, kako nam to kažu neki razumni ljudi, koji su po naknadno spoznatoj slici zloćudnog gosta prepoznali njegove već ranije očitovane značajke. Ja bih pogotovu imao određeno pravo kazati o tome svoje mišljenje jer su se tijekom navedenih mjeseci pred našim očima u bolnici događali takvi slučajevi smrti kakvih prije nismo nikada vidjeli. Događalo se naime da su nas, čim bismo nakon izvršenog posjeta izašli iz bolnice i pošli kući, pozivali da se odmah vratimo natrag, iako kod toga bolesnika nije ništa ukazivalo na njegovu čak i daleku smrt. A kad bismo se brzo vratili, našli bismo oboljeloga već mrtva. Takvi slučajevi nisu bili neobični ni rijetki. Što je to sada, pitali smo se tada svi u čudu, što je to sada! Djeco, govorili smo onima koji bi se razboljeli, vidite kako se ovih dana brzo umire, ne oklijevajte s pripremom, ne odgađajte je za kasnije. U stvari, bila je to kuga već onda, a mi smo se s njom prijateljski šalili. Bože moj, kada se sada okrenem natrag i vidim kakvim sam i kolikim sve izbjegao opasnostima, čini mi se kao da sam se ponovo rodio i oživio.

U popisu odnosno katalogu umrlih za vrijeme ove kužne pošasti nalazi se ne malen broj osoba odličnog porijetla. Među njima tri su kanonika, don Giorgio Candido, don Giuseppe konte Cambi, don Vid dr. Nikolić, vrstan stručnjak kanonskog prava, nadbiskupski i tada za vrijeme sedišvakancije vikarijalni kancelar, zatim devet ili deset svjetovnih svećenika, dva svećenika oratorija s kojim se zapravo ugasila ova kongregacija, jedan redovnik Male braće koji se nalazio u gradu kao ispovjednik redovnica Sv. Klare, sestra msgra Scottija izabranog biskupa u Šibeniku, jedna redovnica iz kuće Ivelja te još jedna ili dvije druge koje su isto tako — iako osobe iz najstrožeg reda — pukim i nesretnim slučajem, koji se prema mišljenju mnogih mogao izbjeći, morali svoj život završiti u općoj bolnici okuženih bolesnika.

250 kugom zaraženih bolesnika imalo je sreću potpuno ozdraviti. Među njima i prior samostana sv. Dominika te jedna redovnica u spomenutom samostanu sv. Klare.

*) Mnogi smatraju da navedeni proračun od 1400 mrtvih nije izvršen točno. I zaista, kada se uzme u obzir da se 800 grobova nalazi na rtu Bačvica, gdje su u svakom grobu bila pokopana najmanje dvojica, proizlazi da je samim time broj mrtvih veći od spomenutoga. A kada se tome pribroje i toliko drugi grobovi na rtu Sustipana neki u Poljudu a dosta njih i na odronu blizu samostana sv. Dominika, dobije se uistinu znatan broj. O ovome međutim nema sigurnih podataka jer se u općoj zbunjenosti i zbrci nije mogao napraviti točan popis domaćih stanovnika i stranaca koji su umrli.

3.

Da bi se već započeti radovi na raskušivanju kuća u gradu mogli do kraja provesti u redu, bez neprilika i opasnosti, posebnom je naredbom pod prijetnjom strogih, neoprostivih kazni, pa čak i smrti, bilo zabranjeno svima koji su stanovali ili se vraćali u svoje stanove u gradu izlaziti iz svog stana, s iznimkom jednog člana u svakoj obitelji, koji je u tu svrhu morao imati posebnu pismenu dozvolu. Iz kuće se moglo izlaziti samo na znak zvona, i to, o podne od 12 do 14 sati i navečer od 22 do 23 sata, kada su se — i opet na znak zvona — svi morali vratiti kući.

Od ovako propisanog ograničenja bili su oslobođeni vojnici u službi, gradske deputacije, stražari i osobe koje su obavljale određene dužnosti i službe u zdravstvu.

(..)

4.

Za vrijeme stanovanja pod ovakvim uvjetima dobio sam još jednu potvrdu više i potpuno se uvjerio o tome da je priroda vrlo razuman stvaralac novog života. Velik broj onih naime kojima je umrla njihova bračna drugarica uspio je i znao ubrzo nakon toga naći sebi drugu kako ne bi morao ni jednog časa ostati sam bez tako dragoga mu rebra, požurivši se na taj način da svojoj obitelji osigura potomstvo. Izgleda kao da su svi smatrali svojom zajedničkom obvezom da što prije ispune prazninu u svojim domovima i obnove smanjeno pučanstvo u gradu. Vjenčanja, ti neprijatelji međusobne odvojenosti, zaključivala su se i zasnivala tako velikom lakoćom iako su ljudi živjeli zatvoreni unutar ograda. Divim se tako živom i žarkom nastojanju i brizi, a ne osuđujem ga. Kad se čitava stvar provodi na zakonit način, neka se samo čini i neka bude u pravi čas!

Brakovi što su se pri takvom stanju stvari sklapali i pripremali posljedicom su međutim potpuno prirodne ljudske sklonosti, po kojoj ljudi u teškim prilikama traže bilo kakvu utjehu i moguće olakšanje. Ljudi su tada bili uistinu izloženi mukama svake vrsti i oblika, pa kako im je preostala jedino ova zamamljiva sklonost prema bračnom udruživanju, koja se teškom mukom gasi kod onih što ne propovijedaju celibat, hvatali su se za nju kao za jedino moguće ublažavajuće sredstvo svojih osjetilnih briga i jada. Ali, baš ovo ublažavajuće sredstvo znalo je uroditi za ove jadnike drugim ne baš neznatnim posljedicama.

(..)

5.

Dan 5. srpnja 1784. godine bio je odlučan, presudan dan za kugu koja je pogodila Split: od toga dana naime, kao što sam već kazao u poglavlju 2, nije bilo više mrtvih ni okuženih i, što je posebno vrijedno zabilježiti, od tog dana pa sve do danas, 23. kolovoza kada ovo pišem, ne samo što nije bilo više mrtvih ni okuženih od kuge nego ni oboljelih od kakvih drugih bolesti, s iznimkom nekih slučajeva lakših i već prije uobičajenih bolesti.

Kuga je na neki način skupila u sebi sva zla, pa kako je ona u stvari i njihova suština, s njezinim prestankom prestale su i sve bolesti.

(..)

Kako bilo da bilo, prošlo je već točno 49 dana da među nama nema više bolesnih: svi smo potpuno zdravi. Bolnice otvorene zbog ove opake, kužne bolesti, u koje se sve slijevalo kao u velika skladišta, sada slične dućanima propalog, bankrotiranog poduzeća. Prazna je čak i stalna bolnica milicije, što je nezapamćen slučaj. Trebat će je međutim ponovo otvoriti i urediti jer su pomrli svi koji su u njoj služili i pružali njegu bolesnicima, svi — s iznimkom jednog jedinog čovjeka koji je dobrotom Gospodina ostao na životu. A to sam ja.

(..)

6.

Sve što bi u razmaku od ovih nekoliko proteklih dana trebalo spomenuti je upravo činjenica da nema ništa spomena vrijednog. Vrijedi međutim istaknuti da je — čim je prohujavši mimo nas prestao žestoki vihor kužnog pomora — odjednom zavladao i još uvijek vlada među nama potpun i savršen mir što se tiče tjelesnog zdravlja.

Ima više od dva mjeseca da se po cijeli dan radi na raskuživanju zaraženih kuća a da se uopće ne primjećuju nikakvi znakovi ponovnog izbijanja opake bolesti iako u ovim radovima nisu zaposleni samo oni koji su preboljeli kugu pa se smatraju zdravima i imunima od ponovne zaraze nego i oni koji bolešću nisu bili uopće zahvaćeni. Pri tome se ne smije ni promisliti da su ovako dobri rezultati postignuti jedino zahvaljujući strogom pridržavanju propisa. Naprotiv, ljudi su radili potpuno nezaštićeni i golih ruku. Ovaj iskustvom provjereni dokaz, koji se ne da poreći, nuka nas da barem donekle uzmemo u obzir mišljenje do kojega mnogo drže Turci, i koje im služi kao pravilo ponašanja: čim naime bolest prestane djelovati u tijelima, sama od sebe prestaje ona djelovati i u stvarima. Bilo kako mu drago, između nas i Turaka postoje izgleda dvije krajnosti: njihova je krajnost u tome da ne rade ništa, a naša da činimo i previše. Ne bi bilo naodmet zbog toga da se naša revnost nešto ublaži. Tako, na primjer, umjesto da se raskuživanje provodi onim dugotrajnim i raznoraznim zadimljavanjem kuća (tvrđi neki još živi klasični pisac) u tu bi svrhu bilo dovoljno prostorije podvrći isparivanju i dimljenju živog vapna bačenog u vodu. Osim toga, ovo se vapno umočeno u vodu može kasnije korisno upotrijebiti i pri bijeljenju zidova. I eto odmah izvanredne uštede, ne samo u vremenu i trudu nego i u tolikim dodatnim sredstvima koja se danas u tu svrhu upotrebljavaju i na kraju u drvu koje se troši za potpaljivanje pri zadimljavanju kuća. Time se ujedno oslobađamo opasnosti od požara, kojim je do sada bila ovdje već zahvaćena jedna kuća i koji bi se bio proširio na čitavu ulicu da je te noći po običaju zapuhao veliki vjetar.

Veliki zastoj do kojega je, može se kazati, došlo potpuno iznenada i koji nakon onako divljeg haranja zatoničke bolesti još uvijek traje, opravdanim je razlogom našeg čuđenja i divljenja jer nismo u stanju otkriti nikakve uzročne veze između tako nesrazmjerno velike razlike u

onome što se dogodilo prije i poslije bolesti. Imali smo prigode vidjeti uistinu izvanredno čudne slučajeve kuge koja nas je toliko izmučila. Ove je slučajeve vjerojatno zabilježio, možda i tiskom, netko od onih koji su bili poslani u svrhu nadzora, da bi tako i našim dalekim potomcima ostavio o tome potrebno svjedočanstvo.

Osjećam se ponukanim zbog toga da u nastavku i ja o tome iznesem nekoliko makar površnih pojedinosti. Iznosim ih kroničarski, onako kako sam ih vidio, kao što to mogu učiniti i svi koji su se tu našli poput mene koji sam, da tako kažem, ovdje bio kao glumac u kazalištu a ne samo kao gledalac.

7.

Profesori medicine, koji su se s toliko upornosti založili u borbi protiv ove kužne bolesti od koje smo toliko pretrpjeli, upozorit će bez sumnje na nekoliko vrsti okuženih bolesnika, imajući kod toga u vidu različiti položaj u koji ih je bolest stavljala. Kako ne raspoložem potrebnim medicinskim znanjem, pokušat ću čitavu stvar na brzinu opisati, služeći se pri tome samo materijalnim spoznajama.

U prvom redu želim istaći činjenicu po kojoj se ova bolest po svojim značajkama razlikuje izgleda od svih ostalih: gotovo svi su naime već od početka imali ili ih kasnije razvojem bolesti dobili izvanredno bolne otekline limfnih žlijezda koje bi se pojavile ispod pazuha ili na preponama ili pak ispod ždrijela i ušiju. Neki od njih imali su osim toga i ugljene, osobito na rukama, nogama i bedrima, dok su drugi osim takvih tumora imali i male, bijele ili crvenkaste, gnusne i crnkaste gnojne bubuljice, raširene po cijeloj površini tijela. Bilo je međutim i takvih koji nisu imali vanjskih znakova kuge, što znači da su bili bez ikakvih tumora ili bubuljica, ali su uza sve to pokazivali izrazito jake simptome kuge, kao što je to izvanredno teška glava, što je bilo popraćeno takvom omamljenošću da bi bolesnik teturao poput pijana čovjeka ili mu je mašta bila toliko poremećena da bi padao u delirij i bjesnilo; ukočen i mutan pogled odražavao je potpuno smućenu unutrašnjost a crvenkaste i iskričaste oči izgledale su začarane, glas trom, isprekidan i plačljiv, jezik skoro uvijek bijel, katkada i krvav ili crn i hrapav, goruća i upravo neutaživa žeđ, zadah smrdljiv, lice opalo, mrtvački blijede ili žarke crvene boje koja je prelazila u modro, povraćanje, izljevci iz trbuha a katkada i krvarenja, opća klonulost i potištenost, disanje ubrzano i teško ili dugo i rijetko.

U najvećoj opasnosti međutim bili su bolesnici kod kojih se ne bi pojavio niti jedan od navedenih tumora. Ne imajući snage da na površinu izbací svu pogubnost bolesti, priroda bi u takvom slučaju vrlo brzo podlijegala pred žestinom neprijatelja zatvorenog u sebe. U razmaku od nekoliko sati, od jedne noći, jednog ili najviše dva ili tri dana dolazilo bi do potpunog sloma takvih bolesnika. Poslije njih u najvećoj su pogibelji bili bolesnici koji su imali ugljene, pogotovu ako su ugljeni bili obrubljeni modrikastim kolutićima ili popraćeni crvenim pjegama na koži i bili tek malo udaljeni od rubova srca. U najmanjoj su opasnosti bili bolesnici sa

samim oteklinama limfnih žlijezda. Ovi bi otoci rasli iz dana u dan dok se na kraju ne bi otvorili i kad bi se očistiti, kugom bi se zaraženi bolesnici konačno oslobodili od smrti koja im je prijetila. Ovakvih, na ovaj način oslobođenih bolesnika bilo je otprilike osam ili deset od sto. Jednog od njih vrijedi posebno spomenuti, i to pod njegovim uobičajenim nadimkom »Mazzalamorte« (onaj koji ubija smrt, op. prev.). Pred 14 godina njega su u Krfu, smatrajući ga mrtvim, pokopali u crkvi Male braće, tamo nazvanih fratara »del Tenedo«. Kada su slijedećeg dana pri ukopu u duboku jamu ovog istog groba konopima spuštali drugog mrtvaca, nekog vojnika, Mazzalamorte se trgne iz svog dugog paroksizma te ga izvuku živa iz groba. Ovdje se on sada s mnogo ljubavi i požrtvornosti trudio da u bolnici zaraženih od kuge pruža potrebnu pomoć. I tako navuče i on na sebe kužni otok limfne žlijezde, ali u tako blagom stupnju da se liječio sam. Nastavi i dalje raditi i potpuno ozdravi. A bilo je i nekoliko drugih bolesnika sličnih njemu. Vidio sam ih kako hodaju i kako se isto tako sami liječe, da bi na kraju i oni potpuno ozdravili. Sve se to dogodilo na kraju epidemije, kada je kuga pokazivala na neki način znakove svoje sve veće slabosti.

Opisujući simptome kuge, spomenuo sam i goruću žeđ. Ovdje ističem da se piće smatralo izvanredno opasnim za bolesnike. To dokazuje i slučaj liječnika Nikole Foscola, koji je kao bolesnik od kuge bio smješten u bolnicu. Usprkos upozorenju profesora asistenta da nije dobro da pićem utažuje žeđ, on se napije i držeći u ruci već iskapljenu šalicu, reče: »Istina je, nažalost, da onaj koji pije — umire«. I to rekavši, umre.

Simptomi su bolesti bili uistinu vrlo različiti, a čudne su i bezbrojne bile i njezine posljedice. A bilo ih je toliko da bih se teško mogao odlučiti otkuda da počnem i koju od njih da posebno spomenem, kad me na to ne bi uputio događaj što sam ga doživio u našem vlastitom domu. Moj subrat naime bio je u svom radu i postupku izvanredno oprezan, a ja vrlo malo ili gotovo ništa. Uza sve to, on navuče na sebe bolest (kako sam to već rekao u poglavlju 3.4), a ja ne. To isto primijećeno je i u drugih bolesnika koji su se zarazili iako su se izvanredno mnogo čuvali za razliku od nekih bolesnika koje je bolest poštedila uza sve to što nisu marili za strah koji nalaže oprez i čuvanje. Kad se moj subrat zarazio, mi smo kroz vrijeme od jednog dana i dvije noći nastavili živjeti kao i prije, zadržavajući isti način međusobnog ophođenja i neposrednog kontakta. Uza sve to na mene nije prešla zaraza. Tako je bilo i u bezbroj drugih slučajeva. Unutar jedne te iste međusobno povezane obitelji umirali su svi ili ih je umrlo samo nekoliko. Ostajala bi na životu nježna stvorenja a umirali bi roditelji, umrla bi žena a muž ostao živ i obratno.. Vidio sam kako majka na svojim vlastitim leđima nosi u bolnicu svoju kćer ili kći kako nosi majku, vidio sam kako umire onaj što su ga nosili a ne onaj što je nosio, a katkad kako umire onaj što je nosio a ne onaj što su ga nosili i koji put kako umire onaj što je njegovao bolesnika dok bi bolesnik njegovan od te iste osobe ozdravio. Jedan vrijedan i marljiv kovač, dobivši dozvolu, nastavi raditi u svojoj radionici iznad koje je u sobi ležao njegov od kuge zaraženi radnik. Dva mjeseca nakon toga privilegije on jedne večeri pod utjecajem vina u toj istoj sobi, želeći da se u njoj odmori. Navuče pri tome bolest i umre, a radnik, koji je bio uzrokom njegove bolesti, ozdravi i ostane živ.

Poglavlje VI

1.

S obzirom na općenito povoljne i stalno dobre zdravstvene prilike čitavo vrijeme od 5. srpnja pa sve do današnjeg dana, 25. rujna, izdana je dozvola da se može ponovno uspostaviti veza s obiteljima što su stanovale u onom dijelu grada u kojem je raskušivanje svake pojedine kuće bilo provedeno na zakonom propisan način i sretno privedeno kraju.

Kad je o tome dana djelomična obavijest, ljudi su se gledali kao preporođeni i iskrslili neznano otkuda. Čuđenja, uzdasi, bolne priče o opasnostima, patnjama, strahovanjima, štetama, očaju i pomoru bili su opći i stalni predmet njihovih razgovora.

Preživjeli, vraćali su se svojim kućama tužni i sjetni, oplakujući sad jednoga sad drugoga od svojih koje više nisu vidjeli pokraj sebe i žaleći za svojim stvarima, koje nisu mogli naći jer su bile ukradene, a ako bi ih našli, bile su neupotrebljive jer su prošle kroz ruke onog divljeg i bezosjećajnog svijeta koji je ulazio u kuće zato da ih isprazni.

Providur za zdravstvo trudio se koliko je to bilo u njegovoj moći da svaku stvar riješi kako treba, nastojeći da se ukradene stvari po mogućnosti vrate. Ispitivanjem, istragom pa i batinama uspijevalo je dobrim dijelom pronaći lopove i njihove pomagače te ukradene stvari.

(..)

3.

Kad se u gradu uspostavilo takvo stanje da se u njemu moglo ponovno stanovati, jer je čitav grad bio na propisan način raskužen, održana je u katedrali misa dvadesetog studenoga, u dan naime kada se slavi svetkovina Marijinog prikazanja u hramu, koja se na području Mletačke Republike na osnovu jednog posebnog događaja od davnine običava nazivati svetkovinom Gospe od Zdravlja.

(..)

Po završetku mise zapjevao se Te Deum u zahvalu za oslobođenje od ovog do sada najokrutnijeg zla. To je bio prvi put što se služila misa u crkvi nakon velike epidemije.

Obredu je sudjelovao i izvanredni providur za zdravstvo, koji je zajedno sa svojom pratnjom stanovao u Velom varošu u samostanu konventualaca, na mjestu dakle izvan grada od kojega se čuvao s mnogo opreza, tako da je i u samoj crkvi stajao unutar jedne ograde.

(..)

7.

Izvanredni providur za zdravstvo u Dalmaciji, Albaniji i susjednim otocima Angiolo Diedo imao je zadovoljstvo i utjehu, kojom je obrađovao i druge, što je završivši najmučniji od inače mučnih pothvata uspio

vrlo brzo i bez ikakvih pa i najmanjih neprilika privesti kraju radove na raskuženju ovoga grada, tako okrutno napadnutog epidemijom kuge.

Ovaj ugledni i zaslužni čovjek u raznim je prilikama i na razne načine pružio javno dokaze svog kršćanskog milosrđa. Naredio je da se na dan 14. siječnja ove (1785) godine, koja neka nam uz Božju volju bude sretnija od one prošle i tako nesretne godine, održe opće zadušnice za sve umrle u vrijeme pogubne i smrtonosne kuge, kao što je to uostalom već prije na vlastitu pobudu gradskog poštovanog svećenstva bilo učinjeno za svećenike a zatim i svjetovnjake koji su na isti način umrli.

U noći nakon gore spomenutih zadušnica on bez posebne najave i potpuno neočekivano naredi da se dignu barikade ili kako ih nazivaju »stangate«. Na taj je način konačno bio ponovo uspostavljen promet i veza između grada i predgrađa, koji je bio zabranjen i prekinut u razdoblju od šesnaest mjeseci to jest od 25. rujna 1783. pa sve do 15. siječnja 1785.

(...)

Preveo: Ivo Donadini

BILJEŠKE :

Prijevod i ovog dijela Uspomena oca Fedela iz Zadra objavljujemo prema redakciji Michela Giadrossija, tiskanoj u »Atti e memorie della Società dalmata di storia patria« Vol. XIII, Venezia 1985, pod naslovom: »Padre Fedele da Zara. O.F.M.Cap. (1728—1801) e le sue memorie« parte 2. »La peste di Spalato nel 1783—1784«. Na danoj nam dozvoli objavljivanja ovih prijevoda Uredništvu navedenog časopisa i ovom prilikom najljepše zahvaljujemo.

- 1) Naslov originala: »Alcune memorie di ciò che accadette in precedenza, nel tempo e prossimamente dopo la peste di Spalato 1784, massimamente di quel che riguarda l'ospizio dei Capuccini, registrate da me F. Fedele da Zara, capuccino, trovantemi in esso ospizio«, prema »Atti e memorie...« Vol. XIII, 1985.
- 2) Naslovi originala:
»Relazione della peste di Spalato nell'anno 1784, espota in lettere dall'Uffic. N. N. ad un suo concittadino in Venezia, con alcune tavole esprimenti gli effetti del morbo sopra i popoli che ne andarono soggetti, dal suo principio sino alla fine«, Venezia presso Pompeati Dom., 1784.
P. Pinelli, »Il ragionamento medico sopra il principio della peste della città di Spalato, scoppiata il 28 marzo 1784, dedicato a Franc. Falier, Provveditore Generale in Dalmazia ed Albania«, Venezia, presso Domenico Pompeati, 1785.
G. Stratico, »Relazione ragionata della peste di Spalato dell'anno 1786, s. l. s. d. sve prema »Atti e memorie...« Vol. XIII, 1985.
- 3) Prema bibliografiji uz G. Novak: Povijest Splita III ova su dva spisa spomenuta i u članku: »Otac Fedele i njegove uspomen«, Kultur. baština 17/1987.
- 4) Redovnik koji je zajedno s autorom bio tada na službi u kapucinskom samostanu u Splitu.
- 5) Putrido, tal., gnjio, truo.
- 6) Bastazzo = bastagio, tal. nosač.
- 7) Breccia, tal., otvor stvoren rušenjem zidova ili fortifikacijskih nasipa pomoću artiljerijske vatre ili miniranja.
Prema G. Novak, Povijest Splita III, 1965, 65, »Breccia« bio je naziv za ulicu Obrov, a uličica kod Obrova zvala se »Contrada stretta alla Breccia«. Točne

podatke u vezi s ubikacijom ove ulice pruža A. Duplančić u svom još neobjavljenom radu »Prilog poznavanju obrane Splita u XVII i XVIII stoljeću«, gdje se između ostalog navodi slijedeće: »Na planu F. Gironcija br. 11 koji označava Vrata breča i samostan sv. Marije de Taurello, ovaj je otvor ucrtan na sredini prednjeg zida, između bastiona Zorzi i Bernardi. Na jednom za sada neobjavljenom planu splitskih utvrda zid starih bedema probijen je upravo na mjestu koje F. Gironci označava kao »Porta Breccia«. Taj je otvor vjerojatno nastao radi boljeg saobraćaja između Grada i novih baroknih bedema na zapadu... Na katastarskom planu iz 1831. današnja ulica Obrov naziva se »Calla Breccia«... Vrata breča srušena su vjerojatno 1807. kada se uređivao zapadni dio splitske luke...«

Na blagohotno ustupljenim podacima autoru najljepše zahvaljujem.

- 8) Bazzana, mjesto određeno za prihvat i smještaj karavana, robe i putnika prije nego što prođu kroz određenu zdravstvenu kontrolu. Što se tiče položaja na kojem se nalazila splitska bazana A. Duplančić u svom radu »Splitska bazana« (još uvijek u tisku) navodi: »Bazana u Splitu nalazila se sjeverozapadno od bastiona Priuli, u predgrađu Dobri. Točna godina izgradnje nije za sada poznata... Mletački katastar i popis državnih zgrada iz 1804. spominje je kao karantenu za vrijeme kuge... Postepeno zapuštena, bazana je gubila svoju važnost, pa je prodana i srušena u prvoj polovini XIX stoljeća...«
Autor i za ove ljubezno ustupljene podatke najljepše zahvaljujem.
- 9) Autor na više mjesta spominje sv. Duju kao zaštitnika grada i dijeceze, čija se svetkovina slavi 7. svibnja.
- 10) U bolnicu pođe 7. svibnja, gdje je i umro osam dana nakon toga.
- 11) Tog istog dana tj. 7. svibnja smjestio se o. Fedele u jednoj trošnoj »tezi« (poljskoj kućici) u vrtu hospicija (»na uzvisini gradskih nasipa« što bi odgovaralo mjestu iznad današnjeg pothodnika), gdje je u punoj izolaciji ostao sve do 27. srpnja 1784.
- 12) Austrijskih.
- 13) Predgrađe Lučac, gdje se nalazio i samostan.
- 14) Veli varoš ili predgrađe Sv. Križa nije bilo zahvaćeno kugom, što autor na nekoliko mjesta posebno ističe.
- 15) Pri raskuživanju samostana.